

דפים יא – יב

- ד. א. האם ברכות קריאת שמע מעכבות זו את זו? האם סדרן מעכב?
 ב. ממתי אפשר לברך ברכות קריאת שמע של שחרית?
 ג. כיצד ומתי היו קורין במקדש קריאת שמע של שחרית וברכותיה?

א. רבי זריקא אמר בשם ריש לקיש לשמוע ממשנת תמיד שברכות קריאת שמע אינן מעכבות זו את זו, שאם אמר רק אחת מהן [אעפ"י שהגיע זמן שתיהן] – יצא ידי חובת אותה שאמר. ולמסקנא דחו שאפשר לפרש דבריו רק על סדר הברכות, שאם הקדים המאוחר – יצא.

א. רב האי גאון פסק שהברכות מעכבות זו"ז ורק סדרן אינו מעכב. ואולם דעת כמה פוסקים שברכות אינן מעכבות. ויש מחלקים בין ציבור שהברכות מעכבות [הלכך אין לקרוא בציבור ללא

כל הברכות] ובין יחיד שאינן מעכבות (עתוס' יג. ו"א שוה"י גם דעת רב האי. ע' בפוסקים).

ב. קרא ק"ש ללא ברכות, יאמר אח"כ רק את הברכות ללא קריאת שמע (שו"ת הרשב"א מז, שיט. וכן נקט לעיקר השלחן-ערוך ס,ב), אבל טוב לחזור ולקרוא שוב עם הברכות (שו"ע שם).

ג. בכלל הסדר שאינו מעכב, כגון שאמר את שלפניה לאחריה או להפך, או אמר הכל לפניה או לאחריה (עפ"י משנ"ב ס סק"ה. וע' גם אג"מ או"ח ח"ה ד – לסימן נט,ב).

מי שהתחיל לברך 'אהבת עולם' ודלג על 'המעריב ערבים' – יברך ברכה זו לאחר מכן [וכן בבוקר, אמר ברכת אהבה ונזכר שלא אמר 'יוצר', לא יאמרנה או אלא לאחר התפילה משום הפסק. מג"א נט,א]. ואפילו נזכר זמן רב אחר כך – שהרי סדר ברכות אינו מעכב. ואולי יכול לברך אף לאחר עלות השחר, עד הנץ החמה. וכן הדין למי ששכח ברכת 'השכיבנו' – יברך כשנזכר, אבל לא לאחר עלות השחר (עפ"י אגרות משה או"ח ח"א פט. ומפורש במרדכי (ב) שברכת 'מעריב ערבים' יכולה להאמר אחר עלותה"ש. ואולי מש"כ באג"מ כמסתפק, כי שמא שיכחה אינה בכלל אונס לענין זה והרי רק בנאנס מקלים בק"ש לאחר עלות השחר כבאו"ח רלה,ד).

ב. ברכת 'יוצר אור' אין לאמרה קודם לזמן קריאת שמע, אבל ברכת 'אהבה רבה' אפשר לאמרה אפילו קודם לזמן זה (ונאמרת אף בלילה. רש"י).

יש פוסקים שברכת 'יוצר' אינה נאמרת קודם שיעור משיראה את חברו וכו' אפילו בשעת הדחק. ובדיעבד אם אמרה משעלה עמוד השחר – אינו חוזר ומברך שוב (עפ"י משנ"ב נח סק"ז ובאה"ל שם ד"ה זמן וד"ה בלא. וע' במאירי שזמנה משעלה עמוד השחר).

ג. לאחר שסדרו אברי התמיד על גבי הכבש ומלחום, ירדו הכהנים ובאו ללשכת הגזית לקרות את שמע [וזה היה לאחר שהאיר פני המזרח]. ברכו ברכה אחת, והיא ברכת 'אהבה רבה' (שמואל. למסקנת הגמ' אפשר שאין מי שחולק על כך. ואולם י"א שברכו 'יוצר אור' (לר' זריקא). ערשב"א, והובא במג"א נח סק"ה), וקראו עשרת הדברות (שהן עיקר הדת וראשיתו (רמב"ם). ונכללות בהן תרי"ג מצוות. רס"ג), שמע, והיה אם שמע, ויאמר, וברכו את העם שלש ברכות: אמת ויציב, ועבודה, וברכת כהנים (– 'שים שלום' ללא נשיאת כפים (ראשונים). הרמב"ם הוסיף שמברכים 'מודים'. ובבאור הגר"א איתא שירוש זה קשה להולמו). [בשבת היה משמר היוצא מוסיף ברכה למשמר שנכנס: מי ששיכח...]. ועדיין לא הגיע זמן קריאת שמע, ולכן לא היו אומרים 'יוצר אור' רק לאחר זמן.

א. יש מי שכתב שבמקדש שהיו מברכים בתחילה 'אהבה' בלבד, היו פותחים אותה ב'ברוך' מאחר ואינה סמוכה לברכה אחרת (עפ"י מאירי).

ב. לכאורה נראה שלאחר זמן היו קורין את שמע שוב כדי לצאת ידי חובתם כראוי. והרי אמרו ביזמא (לז): שהקורא את שמע עם אנשי משמר לא יצא. ואולם בתשובת הרשב"א (ח"א שיט) מבואר שאח"כ לא היו חוזרים וקוראים את שמע אלא ברכת 'יוצר אור' לבדה. ולפי"ז מה שאמרו שהקורא עמם לא יצא צ"ל שלא יצא ידי מצוה כתקנה, אבל בדיעבד יוצא מעלות השחר, עכ"פ אנשי משמר שהיו טרודים בעבודתם והוצרכו לקרוא קודם. וע' מלא הרועים.

דף יב

טו. א. פתח ב'יוצר אור' וסיים ב'מעריב ערבים' או להפך – מה דינו בשחר ובערב?
ב. מפני מה קבעו פרשת ציצת לאמרה עם קריאת שמע? מפני מה בקשו לקבוע פרשת בלק ומפני מה לא קבעוה?

א. פתח בברכה את וסיים באחרת – הכל הולך אחר החיתום. הלכך אם סיים בשחר ב'יוצר המאורות' ובערב ב'מעריב ערבים' – יצא, אעפ"י שהחליף הפתיחה. ואם החליף בחתימה לא יצא אעפ"י שבפתיחה ובשאר הברכה לא החליף. [וגם אם ננקוט בעלמא שיש לילך אחר עיקר הברכה, והלא בחתימה אין מוזכר 'מלכות' אלא בפתיחה שהיא העיקר – כאן די בכך שחתם כהוגן מפני שמוזכר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום, נמצא שבכל אופן פתח על דעת להזכיר דבר הראוי לאותה ברכה].

א. שיטת הרמב"ן והרשב"א וכן דעת הגר"א ועוד, שהכל תלוי בחתימה בלבד. ואולם יש סוברים שאם פתיחת הברכה וגם אמצעה היו בטעות, אין מועילה חתימה לבדה, אלא צריך שגם הפתיחה או האמצע יהיו כמו החתימה. וכך פסק בשלחן ערוך (נט, ב). וע"ש בבאור הלכה. ויש פוסקים למעשה שמספק לא יחזור ויברך (ע' בהגהות איש מצליח שם).

ב. אמר בשחר נוסח ברכת 'אהבת עולם' שבערב, או להפך – פשוט שיצא (משנ"ב ס, ב).

ג. טעה בחתימה ונזכר בתוך כדי דיבור ותיקן – יצא, אבל שהה כדי דיבור ותיקן לא יצא וצריך לחזור לתחילת הברכה (משנ"ב שם סק"ו עפ"י אחרונים, והב"ח מחמיר אף בתוך כדי דיבור).

ד. טעה ב'יוצר אור' באופן שלא יצא, ונזכר כשהיה באמצע 'אהבה רבה'; יש אומרים שלא יברך 'יוצר אור' אלא לאחר התפילה (מגן אברהם ושו"ע הגר"ז נט, א. וכ"כ בערוה"ש). ויש אומרים שיאמרנה כשיסיים ברכת 'אהבה' קודם 'שמע ישראל' (דרך החיים לב עפ"י הרשב"א; משנ"ב נט סק"ז).

ה. סיים בברכת 'השכיבנו' של שבת כנוסח של יום חול – יצא. (משנ"ב). ונראה שהוא הדין להיפך, סיים בחול כנוסח של שבת (עמק ברכה ק"ש ב. והיו מקומות שנהגו כן, לחתום 'הפורש... גם בחול, כמובא ב'מגן אבות' למאירי (א). והיו מנהגים שלא חתמו כלל ברכת השכיבנו אלא ב'ראו עינינו' הבאה לאחריה. ע' שו"ת רשב"ש רנה. וע"ע מנהגי ישראל ח"ב עמ' כו–כו).

ב. מפני מה קבעו לומר פרשת ציצת בקריאת שמע – א"ר יהודה בר חביבא: מפני שיש בה חמשה [י"ג: ששה] דברים: מצות ציצית, יציאת מצרים, עול מצות (וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה'), ודעת מינים (ולא תתורו אחרי לבבכם), הרהור עבירה (ואחרי עיניכם), והרהור עבודה זרה (אשר אתם זנים). הרהור עבודה זרה והרהור עבירה – לאוין דאוריתא הם. יש המונים אותם בלאו אחד במנין המצוות, שלא לתור אחר מחשבת הלב ואחר העינים (עפ"י ספר המצוות להרמב"ם ל"ת מז; סמ"ג לאו טו; החינוך שפז) ויש שמנה הרהור מינות והרהור זנות בשני לאוין (סמ"ק יב ל). ומ"מ אין לוקים על לאוין אלו מפני שאין בהם מעשה (עפ"י עצי ארוים כא. וע' בית שמואל שם).

בקשו לקבוע פרשת בלק, שכתוב בה כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו. (מהרש"א כתב להגיה בגמרא: הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא...). ומפני מה לא קבעוה – משום טורח ציבור. ולומר רק הפסוק הזה אי אפשר, שכל פרשה שלא פסקה משה רבינו – אין אנו מפסיקים אותה.

טז. א. מה דינו של הטועה בברכתו; פתח או סיים הברכה שלא כהוגן?

ב. המברך על יין ברכת 'שהכל' או על שאר משקין 'הגפן', או שברך ברכת המזון על תמרים – מה דינו?

א. לפרש"י, מי שטעה ופתח ברכתו על דעת לסיימה שלא כהוגן, כגון שאחז כוס שכר בידו וסבר שהוא יין ואמר 'בא"י אמ"ה' בדעה שזה יין, ונוכח לדעת שהוא שכר וסיים 'שהכל...'. – נסתפקו בגמרא אם הולכים אחר עיקר ברכתו ('בא"י') או אחר סיומה.

כתב הר"ף שכיון שהספק לא נפשט, יש לילך לקולא. ור"י כתב להחמיר ולהצריך לברך שוב. וקיימא לן להקל.

ואולם אם גם לפי טעותו, אילו היה מסיים בה היה יוצא – ודאי יצא. וכגון במקרה הפוך, שאחז כוס יין וסבר שהוא שכר, שגם אילו סיים 'שהכל' כפי טעותו – יצא. וכן כל כיוצא בזה.

יש ראשונים שפרשו [וגם גרסו] אחרת, שמדובר שטעה ממש וברך 'בורא פרי הגפן' ומיד חזר ואמר 'שהכל נהיה בדברו'. ויש מפרשים להפך, שסיים וחזר בו בטעות. ולפי אותם פירושים, באופן שטעותו היתה רק בכוונה כנ"ל – פשוט שיצא ידי חובתו. והתוס' פרשו כרש"י וכתבו שבאופן שטעה ממש וחזר בו תוך כדי דבור – ודאי יצא.

ב. המברך על יין 'שהכל נהיה בדברו' – יצא.

ברך 'בורא פרי העץ' – משמע בתוס' שלא יצא. והגרעק"א תמה על כך והביא משו"ת גינת ורדים שהעלה לדינא שיצא. (ויש מי שכתב שאף לדברי התוס' יצא. ע' בארוכה בחדושי רא"ל ח"א ג). והמשנ"ב פסק שכיון שהדבר שנוי במחלוקת – ספק ברכות להקל (ע' סי' רח סק"ע ובשעה"צ; באור הלכה רכה).

ברך על תמרים ברכת המזון – יצא לפי שהתמרים מזינים [אבל להפך, אכל פת וברך לאחריה ברכת התמרים – ודאי לא יצא].

א. כתבו ראשונים שגם אם ברך על התמרים ברכת 'הזן' לבדה – יצא. ואם נזכר קודם סיום הברכה – לא יחתום אלא ימשיך 'ועל שהנחלת לאבותינו ארץ...'. וסיים כברכה אחת מעין שלש (רא"ש וש"פ).

ב. האחרונים הכריעו שהוא הדין לענין מיני מזונות, אם ברך עליהם ברכת המזון – יצא, קל וחומר מתמרים. ואין כן דעת השלחן ערוך (עפ"י תר"י). אבל בפת הבאה בכסנין הכל מודים שיצא, שהרי היא 'פת' בעצם (אחרונים).

ולענין יין – מחלוקת הפוסקים, יש אומרים שהוא מזין יותר מתמרים (תר"י, וכ"פ בשו"ע), ויש חולקים. אבל בשאר מינים, לא יצא אם ברך עליהם ברכת המזון, גם אם ברך שלש ברכות (ריטב"א).

ג. נראה שאם אכל תמרים או שתה יין לפני המזון ואח"כ אכל פת וברך ברכת המזון בסתם, ללא כוונה לפטור התמרים או היין – לא נפטרו בברכת המזון.

והוא הדין למי שאכל תמרים או יין עם מזונות וברך 'על המחיה' ושכח 'העץ' או 'הגפן' – צריך לברך בנפרד ברכה אחרונה על התמרים או היין (ע' מנחת שלמה צא,ו).

ד. בהגהות 'מלא הרועים' כתב שאם אכל תמרים וטעה וסבר שאכל פת וברך ברכת המזון, ולא נזכר שאכל תמרים עד שסיים הברכה – לא יצא. והוא דבר חדש וצ"ב.
ה. בברכה שלפניה; מי שברך 'מזונות' על שאר מאכלים, דעת הרבה אחרונים שיצא בדיעבד, בכל המאכלים חוץ ממים ומלח שלא נקראו 'מזון' (עפ"י חיי אדם, וכן מובא במשנ"ב רח ובשעה"צ שם אות לא; באור הלכה קסו ד"ה במקום. וכן כתב באגרות משה (או"ח ח"ד מ,א), אלא שכתב שלכתחילה יש לו לאכול רק כמות מנימלית על סמך ברכה זו, וימתין עד שיצא לרשות אחרת ויתחייב לברך שוב ברכה הראויה לכתחילה. [ושם בחו"מ ח"ב מא,ו פסק שהמברך על יין 'בורא מיני מזונות' – לא יצא. ע"ש]. ולכאורה נראה שבתמרים אינו צריך לעשות כן כי בזה לפי כולם יצא בדיעבד, וכדין ברכת 'שהכל' שפוטרת. וצ"ב.

יז. א. מתי כורעים ומתי זוקפים בברכות התפילה? כיצד כורעים וזוקפים?

ב. מהם השינויים במטבע הברכות שבתפילת העמידה, בעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים?

ג. אלו מאמרים אמר רבה בר חיננא סבא בשם רב?

א. אמר רבה בר חיננא סבא בשם רב (וכן אמר שמואל משמו), בברכות שתקנו חכמים לכרוע [באבות ובהודאה – תחילה וסוף], כורע ב'ברוך' [או ב'מודים'] וזוקף בשם (ה' זקף כפופים).
נחלקו הפוסקים האם נזקף לפני שמזכיר השם או בשעה שמזכיר.
רב ששת היה כורע כחזירא (רש"י: שבט, שחובטים בו כלפי מטה בבת אחת. רב האי גאון: שם קוף, ופירושו שיכרע ויכוף גם ראשו מלבד כריעת הגוף). ונזקף כנחש (- בנחת, ראשו תחלה ואח"כ גופו, שלא תראה כריעתו עליו כמשאוי. רש"י).
עוד בדיני הכריעות – להלן כח-כט לד.

ב. רבה בר חיננא סבא בשם רב אמר: כל השנה כולה אדם מתפלל 'הא-ל הקדוש'; 'מלך אוהב צדקה ומשפט' (יש שאינם גורסים 'מלך'), חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, שמתפלל 'המלך הקדוש' 'המלך המשפט'. ור' אלעזר אמר: אפילו אמר 'הא-ל הקדוש' יצא. וכן דעת רב יוסף, ואילו רבה אמר כרב. וכן פסקו להלכה.

א. יש מפרשים מחלוקתם [אף] בדיעבד, ויש מפרשים שנחלקו אלכתחילה אבל בדיעבד יצא. ונקטו הפוסקים כדעה ראשונה, שאף בדיעבד לא יצא, אך י"א שאם אמר 'מלך אוהב צדקה ומשפט' יצא, שהרי הזכיר מלכות. וכן פסק הרמ"א.

ב. ישנן הוספות נוספות שתקנו הגאונים בתפילות עשרת ימי תשובה, כגון 'זכרנו לחיים...'. ואם לא אמרן – אינו חוזר (פוסקים. ודעת התוס' (להלן לד. ד"ה אמצעיות, ובתענית ג: וע' בדבריהם כאן) שחוזר. אך גם לדעה זו דוקא בר"ה ויוהכ"פ ולא בימים שבינתיים (תר"י שם). ואולם בתוס' שם משמע שהוא הדין בשאר הימים).

ג. מלבד שני המאמרים דלעיל, אמר רבה בר חיננא סבא בשם רב: כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש – נקרא חוטא (גם אנכי חלילה לי מִחֻטָא לה' מחדל להתפלל בעדכם). [אמר רבא: אם תלמיד חכם הוא – צריך שיחלה עליו...].

כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו – מוחלין לו על כל עוונותיו (למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך בכפרי לך לכל אשר עשית נאם ה' אלקים. ולא רק בציבור, אלא גם ביחיד – למדו משאלו שבהעלותו את שמואל, נמנע מלהזכיר האורים-ותומים לפי שנתבייש במעשה נוב. ונמחל לו חטאו שנאמר אתה ובניך עמי בגבעת שאול בחיר ה').